

TELEVİZYON, ÇOCUKLAR VE ŞİDDET

Erol MUTLU

Ne kadar farklı kuramsal konumlardan yazılmış olurlarsa olsunlar, iletişim araştırmalarının kaynaklarını ve gelişme sürecini anlatan tarihçelerin iletişim araştırmaları alanının kurulmasını gerekçelendiren nedenler konusunda bir fikir birliği içinde oldukları görölmektedir. Yaşam biçimlerindeki, düşünce yapılarındaki, insanın doğayı ve toplumu deneyimlemedeki değişikliklerin ve nihayet beklenmedik olayların yol açtığı sorunların tanımlanması ve anlaşılmasına yönelik girişimler, hepsi birden iletişim araştırmalarının ortaya ayrı bir alan olarak çıkmasını gerekçelendiren nedenlerdir.

İletişim araştırmalarının tarihçesini ansiklopedik bir makalede özetleyen Kurt Lang, bu araştırmaların esas olarak Avrupa'da ve ondokuzuncu yüzyılda başladığını, bu dönemin modern zihin haritalarının Avrupa'da hakim düşünce çerçevesini oluşturur hale gelmesiyle ve modern yaşam tarzlarının yaygınlaşmasıyla nitelendiğini belirtiyor (1989). Dönemin bu özellikleri, toplumsal düşünce ve eleştirinin hem yöntemini, hem de içeriğini belirlemektedir. Yöntem, doğa bilimlerinin araştırma mantığı olan pozitivism, içerik ise yeni

* Prof.Dr., Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi, Radyo-Televizyon-Sinema Bölümü.

çağın yeni oluşumları ve bu oluşumlarla bilimsel ve teknolojik yenilikler arasındaki ilişkidir.

Modernite vatandaş-bireylerin toplumun yönetimine çeşitli düzenekler aracılığıyla katılmasını sağlayan, böylelikle modern-öncesi toplumsal ilişkilerden tümüyle farklı biçimde örgütlenmiş yeni kamusal alanların ortaya çıkmasına yol açtı. Liberal gelenek içinde kamuoyu olarak adlandırılan bu alanlar manzumesinin en önemli etkenlerinden biri de hem teknik, hem de içerik ve yaygınlık bakımından ondokuzuncu yüzyıl sonlarında niteliksel bir atılımı gerçekleştiren gazetelerdi. Böylelikle iletişim araştırmalarının ilk örnekleri olarak düşünülebilecek çalışmalar, özellikle liberal dönemin toplumsal ve siyasal yaşamında çok önemli bir yer tutmaya başlayan kamuoyu kavramı ile yine bu dönemin en önemli iletişim teknolojisi olan gazeteler arasındaki ilişkiyi sorunsallaştırdılar. Bu sorunsalın temel sorusu basının kamuoyunun biçimlenmesini etkileme gücünün olup olmadığıydı ve bu soruyla temellenen varsayımlar mutlak ve tek etken olarak basın kavramlaştırımından, bunun abartılacak bir güç olmadığı şeklindeki iddialara uzanan bir çizgi üzerinde çeşitleniyordu.

Dolayısıyla iletişim araştırmalarının temel sorunsalını daha ilk-örneklerinden başlayarak "etki" kavramını eksenine alan bir ilişki nitelemiştir. Bu nitelik sonraki propaganda çalışmalarında, reklam araştırmalarında ve iletişim araçlarıyla toplum arasındaki ilişkiye dair araştırmalarda daha da gelişkin metodolojik incelemelerle ve iyice daraltılan soru alanıyla iletişim araştırmalarını tanımlamayı sürdürdü.

Bu tanım çerçevesinde, iletişim araştırmalarındaki hakim anlayışı özellikle yaygınlık kazanan her yeni iletişim aracının ve iletişim alanındaki her yeni düzenlemenin bireysel

ve toplumsal davranış üzerindeki etkilerini araştıran bir çizgi oluşturdu. 1929 ile 1932 yılları arasında, filmlerin gençlerin ve çocukların davranışları üzerindeki etkilerini, o dönemin tüm toplumsal bilim alanlarında araştırıp çözümleyen Payne Fund araştırmaları, bu çizginin, Lowery ve De Fleur'un deyişiyle (1988) önemli bir kilometre taşını oluşturmaktadır. 1920'lerde sinema endüstrisi ABD'de yaşayan herkesin yaşamına fiilen girmişti. Böylesine kitlesel boyutta tüketilen bu yeni araç neydi ve onun ürünlerini tüketenler üzerindeki etkileri ne olabilirdi? Payne Fund araştırmalarının altında yatan temel sorular bunlardı. Ve bu soruların dozu hayli yüksek bir kuşkuculukla şekillenmiş olduğunu belirtmeye bile gerek yok.

Bu araştırmalarda "çocuklarımızı filmlerin imal ettiği" genel sonucunu bulgulayınca, kitle iletişim araçlarının bu tür olumsuz etkilerine ilişkin genel kanı daha da güçlendi ve bu olumsuz etkileri saptamaya yönelik yeni araştırmaların gerek hükümet kuruluşlarından, gerekse sivil kuruluşlardan mali destek bulmaları daha da kolaylaştı.

Payne Fund projesini temellendiren kaygılar daha sonra radyo ve televizyon gibi kitle iletişim araçlarının etkilerinin araştırılmasına yönelik çok sayıda projenin de temelini oluşturdu. Bu kaygıların bugün Türkiye açısından da geçerli olduğunu, özellikle iyice yaygınlaşan özel radyo ve televizyonculuk uygulamasına ilişkin gerek siyasal, gerekse toplumsal ve akademik alanlardaki tartışmalar ortaya koymaktadır.

A. Türkiye'de Özel Televizyonculuk

Türkiye'de 1990'larda özel televizyon yayınlarının hem nicelik olarak, hem de kapsadığı alan bakımından

genişlemesiyle birlikte, bu yayınların zararlı etkilerine ilişkin tartışmalar da giderek yoğunluk kazandı. Bu durumun özel televizyonların yayın politikalarıyla şüphesiz yakından ilişkisi bulunmaktadır. Kamu tekeli yayıncılığı döneminde, tekel olan TRT Televizyonunun yayın politikaları bu tür zararlı sayılan etkileri en aza indirecek şekilde çizilir, bu çerçevede sıkı bir denetim uygulanırken, özel televizyonlar, hiç değilse ilk yıllardaki mevzuat boşluğundan, hatta mevzuat yokluğundan da yararlanarak yayın politikalarını, televizyon yayıncılığının birey ve toplum açısından zararlı olabilecek unsurlarını hemen hiç kale almaksızın oluşturdular. Daha sonra radyo ve televizyon yayınlarını kurallara başlayan hukuki çerçevenin çizilip, yürürlüğe girmesine karşılık, mevzuat özel televizyonları bu konuda tam olarak disipline edemedi. Radyo ve televizyonların sık sık uyarı ve kapatma cezasıyla karşı karşıya kalmaları bu durumu açık biçimde belgelemektedir. Ne var ki bu söylediklerimizin medya dünyasının disipline edilmesi gerektiği yönünde bir yaklaşımı olumladığı veya desteklediği yönündeki bir yanlış anlamayı burada hemen, kısaca gidermek gerekiyor. Bu değerlendirme Türkiye'de elektronik medyayı kurallara başlayan hukuki düzenlemenin özgürlükçü, demokratik bir topluma yaraşır olduğu, buna karşılık elektronik medyanın sorumsuz davrandığı şeklinde okunmamalı. Türkiye'deki yayıncılık mevzuatı çok eklektiktir; yayıncıların elini kolunu başlayan kurallar ve sınırlamalarla doludur; nihayet bu alandaki gelişmeleri izleyip kapsayamayacak kadar dar bir görüşle oluşturulmuştur. Kısacası, o herkesin çok sevdiği terimleri kullanarak yineleyecek olursak, Türkiye'deki elektronik yayıncılık mevzuatı çağdaş, özgürlükçü, demokratik bir topluma yaraşır

değildir. Ama bu eleştiriler belki daha ayrıntılı ve kapsamlı başka bir yazının konusu olabilir; bu yazıda ele alınan konu bu bağlamdaki ayrıntılı değerlendirmelerle ilişkili değildir.

Özel televizyonların yayın politikalarını oluştururkenki bu özensiz yaklaşımlarının bir çok nedeni var. Görece daha az önem taşıyan etkenler arasında kamu tekeli yayıncılığının denetimci ve çok dar sorumluluk anlayışına ve boyutsuzluğuna, hem geniş izlerkitleler bakımından, hem de yayıncılar tarafından duyulan tepkiyi ve özel yayıncıların deneyimsizliğini sayabiliriz. Ama buradaki esas sorumlu herhalde özel televizyonculuğun denektaşı olan ve Türkçe'ye "izlenme oranı" olarak çevrilebilecek "rating" kavramı ve bu kavramın Türkiye'deki özel televizyoncular tarafından yorumlanma biçimidir.

İzlenme oranı, özel televizyonculuk pratiğinin denkleminde gerçekten çok önemli bir yer tutmaktadır. Özel televizyonların varolmaları, gelişebilmeleri izlenme oranlarıyla bir ölçüde doğru orantılı bir ilişki içindedir. Program-reklam-izlenme oranı ilişkisi, sistemin mantığını en yalın biçimiyle ortaya koymaktadır. Bu saf liberal anlayıştaki, ürün, satış ve kar ilişkisinin televizyona uyarlanması olmakla birlikte, televizyon yayıncılığının özgül mahiyeti bu ilişkinin dışında ve bu ilişkiyi yeniden-tanımlayacak bir referans çerçevesi dayatır. Bu referans çerçevesi de yayıncılığın toplumsal işlevleri, toplumsal sorumluluk anlayışı, etik ve estetik değerler gibi çok daha genel alanlardaki kavramlarla kurulur. Bu kavramların içi ise hem evrensel, hem de yerel tanımlarla doldurulduğundan, televizyonculuğun referans çerçevesi hem evrensel, hem de yerel özellikler taşır.

Yayınlar çok da irdeleyici olmayan bir genel bakış, Türkiye'de henüz daha çok kısa sayılabilecek özel televizyonculuk tecrübesinin bu tür bir referans yoksunluğu içinde olduğunu ortaya koymaktadır. Bu yoksunluk televizyonun olumsuz ve zararlı etkileri konusundaki, özellikle etkiye açık izlerkümeler üzerindeki etkileri konusundaki tartışmaları ve araştırmaları çok önemli hale getirmektedir. Özel televizyonlarda şiddetin kimi zaman dolaysız ("reality show" gibi sanki sırf bu amaçla tasarımılandığını düşündürten program formatlarında), kimi zaman dolaylı temsilinin (kurmaca yapımlarda) giderek artması nedeniyle, bu zararlı etkiler arasında şiddet konusu öne çıkmaktadır. Biz de bu yazıda, televizyondaki şiddet temsilinin bireysel ve toplumsal davranış üzerindeki etkisi ile televizyon-izleyici ilişkisinin düzeyi arasında bir bağıntı olmasının beklenebileceği sayılıştından yola çıkacağız. Yani izleyicinin televizyona bağımlılık derecesinin bu denklemde temel değişkenlerden biri olduğunu varsaymaktayız. Ancak izleyici kavramının da çocuk izleyicilerle kısıtlanması gerektiğini düşünüyüyoruz çünkü çocukların televizyonun zararlı içeriği karşısında en savunmasız izleyici kesimini oluşturduğu yaygınlıkla kabul gören bir varsayımdır. Dolayısıyla çözümlememize önce, televizyonla çocuklar arasındaki ilişki düzeyini tanımlayan bazı kavramları, yani bağımlılık, başlılık ve alışkanlık kavramlarını irdeleyerek başlayacağız. Daha sonra şiddet ve televizyonda şiddet kavramını tartışacağız.

B. Televizyon ve İzleyicileri: Paradigma Sorunu

İzleyicilerin televizyonla olan ilişkileri üzerine, iletişim çalışmaları da dahil olmak üzere, psikoloji, sosyoloji

gibi çeşitli disiplinlerde çok sayıda araştırmacının bulunduğunu biliyoruz. Bu sadece akademik ilgiyle kısıtlı kalmamış, popüler literatürdeki zenginliğin de gösterdiği gibi sokaktaki insanı da kavramıştır. Ne var ki, tüm bu çalışmalar, gerek bu ilişkinin sadece belli yönlerinin altını çizip, diğerlerini göz ardı etmeleri, gerekse bu ilişkiyi çoğunlukla asimetric olarak (ve genellikle de televizyonu güçlü, etkin ve hakim konuma yerleştirerek) tanımlamaları nedeniyle, kapsamlı, tümleyici ve tutarlı bir anlamaya izin verecek paradigmatik bir çerçeveye dönüştürülememiştir. Gerçekten de televizyon incelemeleri, böylesi bir paradigmanın yoksunluğunu ve bu yoksunluğun sıkıntılarını yaşamaktadır. Ama bu durumun verimli ve yararlı bir yönü de bulunmaktadır. Paradigmatik bir çerçeve araştırmacıya izleyeceği yola ilişkin tarifleri önceden sunduğu ve işini kolaylaştırdığı ölçüde, dayatıcılığı ve sınırlayıcılığıyla da sorulması gereken bir çok soruyu engellemekte veya bastırmakta, böylelikle araştırmaların çevrenini daraltıp, araştırma zihnini kısırlaştırmaktadır. İşte böylesi bir kısırlaşmadan bağımsızlık nedeniyle, televizyon üzerine yapılan çalışmalarda, hiç beklenmedik bir anda ve yerde, hiç beklenmedik ve akla gelmedik bir soruyla yola çıkan bir araştırmayla karşı karşıya gelinmektedir.

a. Etkiler Yaklaşımı:

Televizyon üzerine yapılan ilk araştırmalar, televizyon-öncesi kitle iletişim araştırmalarındaki hakim eğilim olan "etkiler yaklaşımı"nın çerçevesinde yürütülmüştür. Bu yaklaşım, kitle iletişim araçlarının kurumsal yapısını ve kurumsallığı çevreleyen sosyo-ekonomik ve politik çerçeveyi göz ardı edip,

mesaj ile alıcı ilişkisini, doğrusal bir model halinde sorunsallaştırmıştır.

Enformasyon Kuramı ya da Matematiksel İletişim Kuramı olarak da adlandırılan (Shannon ve Weaver, 1949; Scramm, 1955) iletişim modelinin etkisiyle şekillenen bu yaklaşımda temel sorun belli bir araç veya kanalın taşıdığı enformasyonun ölçülmesidir. Böyle bir ölçme işleminin temel ölçütü, enformasyonun içeriğinin alıcı-hedef üzerindeki etkisidir. Mesajın etkisi zayıfsa veya çarpıtılmışsa, bunun nedeni iletişim modelinin hemen her aşamasında devreye girmesi mümkün olan "gürültü" nedeniyledir.

Bu model, daha sonraki araştırmalarla revize edilmiş ya da biçim değiştirmiş de olsa (örneğin, Lazarsfeld et al, 1948; Merton, 1949; ve tüm bu araştırmaları derleyip toplayan bir kaynak, Klapper, 1960), etkiler yaklaşımı kitle iletişim araştırmalarında hakimiyetini sürdürmüştür. Hala da, bu yaklaşımın yönettiği kitle iletişim araştırmalarını temellendiren asal soru, bu araçların etkilerinin saptanması, çözümlenmesi ve sınıflandırılmasıdır.

b. Televizyonun etkileri:

Televizyonun, kendisini önceleyen kitle iletişim araçlarından bazı farklı yönleri bulunmaktadır. Televizyon, radyo gibi evlerin içine girip, oturma odasının bir parçası olmuştur. Ama radyodan farklı olarak işitme duyusunun yanı sıra görme duyusuna da hitap etmek suretiyle televizyon, sadece enformasyon ve eğlenceyi eve taşımakla kalmamış, dünyayla olan ilişkimizi de değiştirmiş, yeniden-tanımlamıştır. Bu nedenle televizyonun etkilerine bakarken, sadece

televizyonla yayınlanan mesajlara değil, esas olarak televizyon izleme deneyimine bakılması gerekmektedir. Çünkü bizzat televizyona bakmak deneyimi, ekranda olan bitenden, gösterilenden çok daha anlamlıdır (Morley, 1988). Televizyon toplumsal dünyamızın bir parçası haline gelmiştir. Televizyonun bu kendine özgü niteliği nedeniyle, televizyon üzerine yapılan araştırmaların etkiler yaklaşımının sorularıyla şekillenmesi, bu araştırmaların kısırlaşmasına yol açacaktır. Justin Lewis'in belirttiği gibi, bu tür bir araştırmada televizyonun belli etkiler yaratacağını varsayabilir, ama bu etkiler konusunda yanılmış olabilir ve sonuçta hiçbir etki bulgulayamayabiliriz. Bu durumda, sanki televizyonun hiçbir etkisi yokmuş gibi bir sonuca varmamız gerekecektir. Yine, televizyon izleme biçimi, onun üzerimizdeki etkilerinin mahiyetini belirleyen bir değişken olabilir. Etkiler yaklaşımı, televizyon ile insan arasındaki ilişkinin bu yönünü göz ardı ettiği için, yani televizyon izleme deneyimini araştırma sorunsalına dahil etmediği için eksik ve tek yanlı sonuçlar üretecektir (Lewis, 1991,).

Televizyonun ekranında görünenlerin (yani mesajların) değil, araç olarak televizyonun etkisine ilişkin gözlemler, televizyon bağımlılığı sorununu tartışmaya bir giriş sağlayabilir. Çünkü televizyonun bir araç olarak etkisi, onun yaşamımızın bir —hem de vazgeçilemeyen bir— parçası olmasıyla ilişkilidir.

James Lull (1988), kendilerine bir miktar para verilerek karşılığında televizyon seyretmemeleri, yani televizyonlarını kapalı tutmaları istenen bir aile üzerinde yapılan deneyden söz ederken; ailenin bir süre sonra paradan vazgeçip televizyonlarını açtıklarını gözlemliyor. Lull, ayrıca

televizyonları tamire giden ve bu nedenle televizyon izleme olanağı bulunmayan bir aileye ilişkin gözlemlerinde, aile içinde kişilerarası iletişim örüntüsünün, televizyonsuzluk nedeniyle sorunlu hale dönüştüğünü, aile içinde bazı, televizyonlu dönemlerde görülmeyen sorunların yaşanmaya başladığını, televizyonun tamirden gelmesiyle birlikte aile içindeki bu kargaşanın yeniden düzene girdiğini belirtiyor. Bu örnekler, televizyonun bireylerin yaşamlarındaki önemini ortaya koyuyor. Bu önem, insan-televizyon ilişkisini alışkanlık ile bağımlılık arasında bir yerlerde tarif etmektedir.

Televizyon programlarının etkilerini, özellikle ekrandaki şiddet içeriği bağlamında ve uzun bir süreye yayarak araştıran George Gerbner ve arkadaşları (1980, 1986), bu etkilerin derecesini karşılaştırmak amacıyla televizyon izleyicilerini "hafif ve ağır izleyici" olarak ikiye ayırırlar. Bu kategorileştirme aslında televizyon alışkanlığı ve televizyon bağımlılığı şeklinde de ifade edilebilir. Gerbner ve arkadaşları televizyona alışkanlık ve bağımlılık kespette eğilimiyle eğitim ve gelir durumu arasında bir ilişki saptamışlardır. Buna göre, televizyona bağlılığın derecesi ile eğitim düzeyi ve gelir düzeyi arasında ters orantılı bir ilişki bulunmaktadır. Ama esas çarpıcı bulgu, televizyona bağlılığın şiddeti ile izleyicilerin televizyonda çizilen dünya suretinin gerçek dünyayı yansıttığına inanmaları arasındaki korelasyondur. Böylelikle, televizyon bağımlıları, televizyondaki şiddet içerikli programların etkisiyle, gerçek dünyayı tehdit edici unsurlarla dolu, tehlikeli ve güvenilmez bir dünya olarak tarif ederlerken, televizyonla ilişkileri bağımlılık düzeyine ulaşmamış olanlarda bu tür bir etki görülmemektedir.

Burada Gerbner ve arkadaşlarının etki paradigması içinde konuştuklarını ama bu paradigmanın önemli bir kavramsal zaafını da giderdiklerini belirtmek gerekiyor. Etki araştırmalarının kavramsal çerçevesinde temsil sorunu üzerinde pek durulmaz. Medyadaki yazı, ses ve görüntüler göndergelerinin kendileriymişçesine tanımlanırlar. Bu aslında garip de bir paradokstur çünkü bu paradigmanda medyanın etkilerinden söz edilirken aslında medya basitçe saydam bir aktarıcıya indirgenir. Böylelikle bu paradigma bir anlamda kendi üzerinde durduğu zemini çürütür. Gerbner ve arkadaşları medyada şiddetin kendisinden değil, şiddetin bir "portrayal"inden, yani "resmedilmesi"nden söz ederek bu sorunun bir anlamda üstesinden gelmişlerdir.

C. Televizyon Bağımlılığı ve Şiddet

Televizyonun etkilerini sorunsallaştıran kimi araştırmalar televizyon izleme davranışının diğer değişkenler kontrol edildiğinde bir alışkanlığa hatta bir bağımlılığa benzer özellikler gösterebildiğini ortaya koymaktadır. Televizyonun etkileri ile televizyon-insan ilişkisinin niteliği arasında sıkı bir ilişki olduğu, yani televizyona bağımlılığın artmasıyla televizyonun etkilerine açık olmanın da artacağı düşünüldüğünde, öncelikle bağımlılık, alışkanlık gibi kavramların tartışılması, daha sonra şiddet ve televizyonda şiddetin tanımlanması gerekmektedir.

a) Bağımlılık:

Bağımlılık kavramı bize genellikle patolojik bir vakayı anımsatır. Dolayısıyla bağımlılık dendiğinde hemen ardından

aklımıza sağaltım (terapi) gerekliliği gelir. Bu anlamda, ister psikolojik, ister fiziksel olsun bağımlılık altedilmesi, bertaraf edilmesi, gereken olumsuz bir durumu anlatır. Özetle, bağımlı olma durumu olumsuz bir durumdur, çünkü birey için fiziksel ve ruhsal tahribatın yanı sıra, grup, topluluk veya toplum düzleminde de belli tahribatlara neden olur.

Bireysel düzlemde bağımlılık, toplumsallaşmayla edinilen değer ve normların çiğnenmesine, davranış örüntülerinin, kimlik ve rol tanımlarının kabul edilebilirlik sınırlarını çok aşan ölçüde saptmasına yol açmaktadır. Bu sapma lokalize edildiği, belli ve denetlenebilir sınırlar içine hapsedildiğinde toplum için önemli bir tehdit oluşturmaz. Hatta bu haliyle, toplumun "normallığı" yani "sağlığı" için, olumsuzlukları tarif etmede somut örnek sunduğu, toplumsal normallığın korunmasında olumlayıcı bir ideolojiyi pekiştirdiği için yararlı bile olur. Ama bu evcilleştirilmiş, lokalize edilmiş, tikelleştirilmiş bağımlılık durumları, kuşkusuz hapsedildiği mekandan boşalma potansiyel tehdidini de sürekli hissettirir. Bu tehdidin potansiyel olmaktan çıkıp fiiliyata dökülmesi, ve giderek yaygınlaşması bağımlılığın toplumsal düzlemdeki tahribatını ifade etmektedir. Bu tahribatın bedeli, toplumsal üretimde düşüş, sağaltım harcamalarında çok fazla artış, toplumun moral değerlerinin zayıflaması, toplumsal bağların gevşemesi, giderek toplumsal anomidir.

Bağımlılığın bir başka olumsuz uzantısı daha bulunur. Bağımlılık, bireysel düzlemde bir tâbi olma niteliğini ifade etmektedir. Bağımlı olunan nesnenin insanın yaşamını tarif etmesi ve bu tarifi dikte etmesi biçiminde bir tabiiyettir bu. Bu tür bir tabiiyetin simgesel bir boyutu da vardır ve bu boyut çok önemlidir. Toplumsal anlam haritaları üretiminin gösterenler

arası bir ilişki olduğu ve gösterenlerin değerini tek bir aşkın göstergeden değil, birbirleriyle olan ilişkilerinden, bu ilişkilerdeki birbirlerine karşı olan durumlarından aldıkları düşünülecek olursa, bağımlılık bu aşkın göstergesi diriltir. Bağımlılık nesnesi (bu fiziksel olduğu kadar kavramsal bir nesne de olabilir) bağımlı olan için işte bu aşkın gösterge haline gelir. Birey tüm düşünsel ve pratik etkinliklerini hep bu aşkın göstergesi referans alarak düzenler.

Televizyon ile izleyicileri arasındaki ilişkilere baktığımız zaman, yukarıda çizilen kavramsal çerçeve gözönüne alındığında, televizyonun bağımlılıktan çok bir alışkanlık yarattığı, bu alışkanlığın bağımlılığa dönüşebileceği, bağımlılığın ise bu bağlamda çok uç, gerçekte sadece "kurgusal" bir durum olarak ele alınabileceğini söyleyebiliriz.

Televizyon izleme tecrübesi açısından böyle söylenebilmekle birlikte, televizyon ekranında resmedilen dünya bakımından, bu resmin aşkın bir gösterge olarak bireysel yaşam pratiklerini tanımlayan bir konuma yükselme olasılığının varlığı, televizyonun etkisini uç noktada bir "özne-nesne" bağımlı ilişkisine de döndürebilir. Dolayısıyla televizyon bağımlılığı kavramı, televizyon izleme alışkanlığından çok televizyonun içeriği ve izleyici ilişkisiyle bağlantılı olarak kullanılabilir.

b. Televizyon Alışkanlığı

Televizyon alışkanlığı gerçekte psikolojik bir olgudur. Ne var ki, bu olguyu destekleyen fiziksel ve toplumsal etmenler de bulunmaktadır. Fiziksel etmen, televizyonun kolayca erişilebilir, izlenmesi insana ne maddi, ne de fiziksel

yük getirmeyen bir araç olmasıyla ilgilidir. Televizyonun konumlandığı mekan ise, yine bu fiziksel etmenin bir parçasıdır. Televizyonla kurulan ilişki, genellikle insanın kendi mahrem dünyasını kurduğu aile-yuvasında gerçekleşir. Böylelikle televizyon, insanın mahremiyetinin de bir parçası haline gelir. Bu anlamda televizyona bağlılık, herhangi bir eğlence, bir enformasyon aracına bağlılıktan, tiryakilikten öte bir şeydir. Televizyon hem insan mahremiyetinin bir aksesuarı, hem de sunduğu dünya ile insanı kendisine çağıran, varlığını sürekli hissettiren bir eşya olarak değerlendirilmelidir. Üstelik televizyon, sözgelisi radyodan farklı olarak dikkatlerin kendi üzerinde toplanmasını talep eden, seyretme edimiyle birlikte başka işlerin yapılabilmesine olabildiğince az izin veren bir araçtır. İzleme deneyiminin bu anlamdaki gevşekliği televizyon alışkanlığının derecesine ilişkin bir gösterge işlevi de görüyor.

Televizyon alışkanlığını besleyen toplumsal etmenlere baktığımızda, öncelikle televizyon izlemenin bir boş-zaman (yani iş-dışı zaman) etkinliği olduğu gerçeğinden hareket etmemiz gerekiyor. Dolayısıyla televizyonun çağrısı insanın iş-dışı zamanına el koymaya yöneliktir. Böylelikle televizyon alışkanlığının en büyük rakibi, diğer boş-zaman etkinlikleridir. Boş-zaman etkinlikleri ev-içi ve ev-dışı etkinlikler şeklinde kabaca ikiye ayrılabilir. Ev-içi etkinliklerde, televizyon en cazip ve yaygın boş-zaman kullanma aracıdır. Ev-dışındaki etkinlikler, çoğunlukla etkinliğe katılanların maddi çabalarını gerektirir. Sinemaya ya da tiyatroya gitmek, konsere veya gece kulübüne gitmek, spor faaliyetlerine etkin ya da seyirci olarak katılmak gibi... Televizyon bu tür etkinliklerin en güçlü rakibidir. Çünkü, herşeyden önce, sinema, tiyatro ya da spor

karşılaşmalarını, bu türleri ekranına getirmek suretiyle ikame edebilir. Üstelik bunu, insana herhangi bir maddi yük veya fiziksel yorgunluk yüklemeksizin yapabilir. Bu özelliği diğer eğlence türleri için de geçerlidir. Ayrıca televizyon, toplumsal ilişkilerde iletişim konusu ve vesilesi olarak da önemli bir yer tutar. Özellikle kentlerde toplumsal yaşamın kamusal alanlarda dayattığı sorunlar, insanların daha çok ev-içi boş zaman etkinliklerine, dolayısıyla da televizyona yönelmelerine yol açmaktadır. Yapılan araştırmalar televizyonun diğer boş-zaman etkinliklerine karşı ciddi bir rakip olduğunu, dostlara, uyumaya, ev işlerine, diğer iletişim araçlarını (sinema, radyo, kitap, dergi, gazete okuma) kullanmaya ayrılan zamanı azalttığını ortaya koyuyor. Bu, televizyonun gündelik yaşamın yapısında, şimdiye kadar başka hiçbir aracın veya yeniliğin gerçekleştiremediği ölçüde bir etkide bulunduğu bir göstergesidir (Condry, 1989, 21).

c) şiddet:

şiddeti en geniş haliyle saldırganlıkla bağlantılı bir davranış biçimi olarak tanımlamak mümkündür. Bu anlamda şiddet, bir nesne ya da kişiye doğru yeğin ve yönlendirilmiş, (patolojik durumlar dışında) yönlendirildiği kişinin istemediği ve o kişiyi tahrip edici, yıpratıcı bir eylemi, kimi zaman da eylemden kaçınmayı veya eylemsizliği içerir. Bu anlamda fiziksel anlamdaki her türlü saldırı şiddet tanımının unsurları arasında yer alırken, fiziksel olmayan, kimi sözlü davranışlar da bu tanımın kapsamına girer. Bunların yanı sıra, sessizlik veya tepkisizlik, geriye çekilme gibi eylemden kaçınma veya eylemsizlik durumları da, ilişkinin bağlamına ve niteliğine bağlı olarak şiddet gösterisi olarak kabul edilebilir.

Şiddet davranışı bireysel ve toplumsal olarak da ikiye ayrılabilir. Örneğin linç davranışı topluluksal bir şiddet örneğidir. Terör ise boyutlarına göre toplumsal şiddetin en uç noktası olarak değerlendirilebilir. Yine toplumsal normlar açısından bakıldığında, şiddet meşru ya da gayri meşru olabilir. Ancak bu normların değişmesiyle birlikte, dün gayri meşru görülen şiddet eylemleri bugün meşru olabilir, ya da dün meşru görülenler bugün meşru görülmeyebilirler. Kısacası şiddetin çok genel bir tanımı yapılabileceği gibi, başlama, amaca ya da konuya göre şiddeti çok daha dar biçimde de tanımlayabiliriz.

Gerçek yaşamda şiddet edimlerine ilişkin tanımların boyut ve içerik olarak böylesine bir çeşitlilik göstermesi televizyondaki şiddeti tanımlama girişimlerini de etkilemektedir. İletişim araştırmaları literatüründe en yaygın kabul gören tanımlardan biri George Gerbner ve arkadaşlarının televizyonda şiddet konusunu ele alan "Violence Profile" araştırmalarında kullandıklarıdır (1980). Bu araştırmada şiddet, "bir insanın isteğine aykırı olarak yaralama veya öldürmeye yönelik (silahsız veya silahlı olarak, insanın kendisine veya başkasına doğru) fiziksel güç kullanımının açık biçimde dile getirilmesi, gösterilmesi" şeklinde tanımlanmıştır. Bu tanım görüldüğü üzere, fiziksel-olmayan şiddet pratiklerinin yanı sıra, toplumsal boyutta şiddeti de kapsamı dışındabıraktaktadır. Bu görece dar tanım çerçevesinde dahi Gerbner ve arkadaşları 1957'den başlayan yirmi yıllık bir süre boyunca televizyonda saat başına ortalama 4.5 ila 6.1 arasında şiddet edimi saptamışlardır.

Potter'in daha genel bir şiddet tanımına ilişkin literatür taramasına göre (1996), "açık veya örtük tehditleri ve sözsüz davranışı içeren ve fiziksel veya psikolojik zarar veren

davranış" şeklindeki daha geniş bir saldırganlık kavramını kullanan Williams, Zabrack ve Joy (1982), ABD ve Kanada'daki televizyon programlarında saat başına ortalama 18.5 saldırı edimi bulgulamışlardır. Bu edimlerin 9'u fiziki şiddettir. Sözlü saldırı edimlerini (örneğin yalan ve dolanı) de içeren daha geniş bir anti-sosyal davranış kavramı kullanıldığında, program saati başına fiziksel biçimde 12, sözlü anti-sosyal davranış biçimi olarak da 26 edim saptanmıştır (Greenberg, Edison, Korzenny, Fernandes-Collado ve Atkin, 1980). Ne var ki bu çözümleme mutlaka şiddet veya saldırgan olmayan bir çok davranışı da içermektedir.

D. Televizyonda Şiddet

Televizyonun şiddet eylemini dolaysız gösterme imkanı nedeniyle, bu yayın aracındaki şiddet gösterimine ilişkin araştırmalar, ABD'de, 1950'lerden itibaren başlamış. Bu araştırmalar iki yönlü gelişmiştir: İlki televizyonda şiddet içeren sahnelerin miktarı ve sıklığının saptanması amacıyla yapılan içerik çözümlenmeleri, ikincisi de, televizyondaki şiddetin çeşitli toplum kesimleri (özellikle yaş ön planda tutularak) üzerindeki davranışsal etkisi. Burada araştırılan soru, medyadaki şiddet ile toplumdaki saldırgan davranışlar arasında nedensel bir ilişki olup olmadığıdır. Araştırmaların bu iki yönde gelişmesinin nedeni de, farkı bireylerin aynı içerikten farklı mesajlar algılayabileceği için etkinin içerikten dolaysız biçimde çıkarılamayacağına bilinmesidir. Ne var ki, program içeriklerine ilişkin bilgi televizyonun etkilerini araştırmada gerekli bir başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Belli mesajlar tekrar tekrar verilirse, bunlar izlerkitlenin önemli bir bölümünü

etkiliyor olabilir. Burada aşırılık verilen konu, şiddet gösterimli içeriklerin çocukların davranışları üzerindeki etkileridir. Bunun nedeni de, bu tür gösterimleri davranış olarak benimsemeye en açık yaş grubunun çocuklar olmasının yanı sıra, çocukların toplumdaki kötü ve kural-dışı uyarılara karşı korunmaya en açık toplum kesimi olmasıdır.

Çoğu araştırmacı televizyonda şiddet gösterimi ile bu gösterime maruz kalan çocukların daha sonraki saldırgan davranışları arasında nedensel bir ilişki bulunduğu konusunda mutabık görünmektedir.

J.L. Singer ile D.G. Singer'in (1980) üç ve dört yaşındaki çocuklar üzerindeki araştırmaları, şiddet içerikli televizyon programlarını çok fazla izleme ile çocukların oyunlarında saldırgan davranışları arasında tutarlı bir ilişki tesbit etmektedir.

McCarthy ve arkadaşlarının beş yıl süren bir araştırması (1975), çocukların saldırgan davranışları (örneğin akranlarıyla kavga etme, anababayla çatışma, gibi) ile TV'deki şiddeti izleme arasında olumlu bir bağıntı olduğu sonucunu bulgular ve bu bulgu Singer'lerin araştırmasıyla paralellik gösterir.

Eron ve Heusmann'ın ABD, Finlandiya ve Polonya'da çocuklar üzerinde yaptığı karşılaştırmalı araştırmada (1982), yine çocukların davranışları ile televizyondaki şiddet arasında olumlu bir ilişki görülüyor. Ama bu araştırmada ilginç olan, saldırgan davranışların sadece erkek çocuklar için değil, kız çocuklar için de geçerli olduğudur. Yine buradaki önemli bir değişken televizyon izleme sıklığıdır.

Bazı araştırmalar çocukların cinsiyeti ve televizyona bağımlılıklarının yanı sıra başka değişkenlerin değerini de ölçmektedirler. Örneğin Sorenson (1995), alt sosyal

kümelerdeki çocukların ve gençlerin orta sınıflara mensup çocuk ve gençlerden daha çok şiddet unsuru içeren filmlere ve aksiyon filmlerine eğilim gösterdiklerini ve medya şiddetine daha büyük düzeyde maruz kaldıklarını saptamaktadır. Yine, Paik ve Comstock'un televizyonun anti-sosyal davranış üzerine etkilerini araştıran çalışmalarına ilişkin genel çözümlemeleri, araştırmaların tasarımları, izleyici özellikleri ve maruz kalma tarz ve sıklığı gibi değişkenlere göre, televizyonun etkilerinin derecesinin de değiştiğini ortaya çıkarmaktadır. Ama derecesi ne olursa olsun, incelenen tüm araştırmalar televizyondaki şiddete maruz kalma ile anti-sosyal ve saldırgan davranış arasında olumlu bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadırlar (1994).

Ama araştırmacıların bazıları da televizyondaki şiddet ile saldırgan davranış arasında nedensel bir ilişki olamayacağını öne sürmektedir. Bu iddianın gerekçesi, nedensellik kavramının sosyal bilimlerde karmaşık ve tartışmalı olmasıdır. Araştırmacı çıkarımlarında bu nedenle bir çok yanlış yapabilir. TV şiddeti ile davranışsal şiddet arasındaki ilişkiye dair tartışmaların kökeninde bu nedensellik sorunsalı yatıyor.

Milavsky ve arkadaşlarının araştırmaları (1982) bu tartışmayı daha da alevlendirir. Bu araştırmaya göre Televizyonda şiddetin seyredilmesiyle kısa dönemli saldırgan davranış arasında bir ilişki bulunmakla birlikte, saldırgan davranış ve televizyonda gösterilen şiddet biçim ve modelleri arasında hiçbir ilişki saptanmamaktadır.

Bunun yanı sıra televizyonun genel etkileri değerlendirildiğinde, bazı araştırmacılar bu etkilerin anti-sosyal davranışları özendirmekten daha çok, toplum tarafından onaylanan ve kabul gören davranışlara yol açtığını

belirtmektedirler (Friedlander, 1993). Böylelikle televizyon izleyicilerinin maruz kaldığı televizyon içerikleri nicelik bakımından farklılık gösterse bile, televizyonun toplumun onayladığı davranışlara yol açması daha yaygın bir eğilimdir.

Gerbner ve arkadaşlarının araştırmaları ise daha başka bir ilişkiye bakmaktadır (1982; 86). Araştırmacılar, önce televizyonda gösterilen şiddetin nitelik olarak gerçek yaşamdaki şiddetten farklı olduğunu tesbit ediyorlar. Televizyon dramalarındaki (diziler, filmler, seriyaller, vb.) şiddet genellikle "temizlenmiş" bir şiddettir. Yani televizyondaki şiddet, gerçek şiddetin karakteristiği olan, ürkü, acı ve eza çekme unsurları olmaksızın gösterilmektedir. Bunun nedeni büyük olasılıkla, şiddetin daha ürkütücü olan yönlerinin seyircinin "zevkine" uydurulması için yok edilmesidir. Ama bu gerçekliğin bir çarpıtılmasıdır. Peki de bu çarpıtma bu o kadar önemli midir?

Gerbner ve arkadaşları cevap olarak bunun önemli olabileceğini söylüyorlar. Çünkü ürkü insanları şiddet eyleminde bulunmaktan alıkoymaz. Televizyonda sterilleştirilmiş biçimiyle şiddet daha kabul edilebilir ve daha romantik gösteriyor hale getirilmiştir. Dolayısıyla insanları şiddete yönelmekten alıkoymada önemli bir etken ortadan kaldırılmıştır. Ayrıca bu sahte şiddete alışkanlık kesbetmek, insanları gerçek şiddetle karşı karşıya kaldıklarında büyük ölçüde şaşırmalarına yol açabilir. Yani gerçek şiddeti daha çarpıcı ve korkutucu bulabiliriz. Burada da temel değişken elbette televizyon izleme yoğunluğudur ya da bizim bu analizde kullandığımız terimlerle televizyon bağımlılığıdır. Ama burada Gerbner ve arkadaşlarının araştırma projesinin yirmi yıllık bir süreyi kapsadığını ve televizyondaki şiddet ile

çocukların sonraki davranışları arasındaki ilişkiden çok televizyonun kültürlendirme etkisi olarak toplum üzerindeki etkilerini araştırdığını belirtmemiz gerekiyor.

Bu araştırmaların büyük bölümü televizyon endüstrisinin sorumluluğunu ölçmeye yönelik olarak gerçekleştirilmiştir. Daha açık bir deyişle, bu araştırmalar Amerikan Kongresi'nin ve çeşitli vatandaş örgütlerinin, televizyon endüstrisinin sırf kazanç amacıyla ekrana doldurduğu şiddet dolu içerikleri, dolayısıyla topluma yönelik zararlı mesajları belirleyerek, bu uygulamayı engelleyecek düzenlemeleri dayatmak istekleri, buna karşılık da televizyon endüstrisinin kendisini korumaya (sigara şirketlerinin yaptırdığı olumlu imaj ve sağlık araştırmaları gibi) yönelik güdülerle yapılmıştır. Gerçekte toplumda bu tür bir tepkinin varlığını haklılayan somut göstergeler de bulunmaktadır. Örneğin, Amerikan Psikoloji Derneği, bir çocuğun 11 yaşına ulaştığında televizyonda 8000 adet cinayeti ve 100.000 adet daha hafif sertliği izlemiş olduğunu hesaplamıştır. Washington civarında 10 yerel kanalı tek bir günlük 18 saat sürece izleyen bir araştırmada, 1.846 şiddet olayının resmedildiği saptanmıştır (Intermedia, June-July 1993). Bu arada televizyondaki şiddete yönelik toplumsal tepkinin derecesini ölçmeyi amaçlayan çok sayıda araştırmadan biri olan ve 1980 yılında ABD'de de ulusal ölçekte gerçekleştirilen bir araştırma, televizyondaki şiddet gösterimlerinin Amerikan halkını yakından ilgilendirdiğini ortaya koymuş ve araştırmaya cevap verenlerin yüzde 70'i televizyonda çok fazla şiddet içeriği bulunduğunu ve bunun toplumun sağlığı açısından "ciddi" veya "çok ciddi" bir problem olduğunu belirtmiştir.

E. Tv'de Şiddet ve Çocuklarda Saldırgan Davranışlar

Televizyonda şiddet içeriği ile özellikle çocukların saldırganlık eğilimi ve anti-sosyal davranışları arasındaki ilişkinin teorik çerçevesi hala büyük ölçüde Alan Bandura'nın toplumsal öğrenme kuramına dayanmaktadır (1977). Tan (1986), bu perspektifin sadece televizyondaki şiddetin model olmasını açıklamakla kalmadığını, şiddeti seyretme ile saldırganlık arasındaki ilişkinin olumlu ve nedensel bile olsa çoğu örnekte çok küçük olmasının nedenini de açıkladığını belirtmektedir. Bu perspektif, çocukların medyayı nasıl anlamlandırduğunun bir belirleyicisi olarak bilişsel yetilerden çok tecrübeye ağırlık vermektedir.

Bandura'nun kuramına göre, İnsanların öğrenmesinde üç ayrı araç vardır: dolaysız, gözlemsel ve simgesel. Bunların ilki çevreyle insanın direkt ilişkisinin sonucunda ortaya çıkar. İkincisi gözlem veya taklit yoluyla gerçekleşir. Üçüncüsü de dil ve sembollerin kullanımıyla olur. Bandura'nın modeline göre çocuklar televizyonda şiddet kullanan aktörleri izleyerek, aynı anababa, yakınlar, akranlar ve diğerlerini izleyerek bilişsel ve toplumsal becerileri öğrenmeleri gibi saldırgan davranmayı öğrenirler.

Gözlemsel öğrenme en çok yaşla bağlantılıdır. Bu süreç, özellikle küçük çocuklar için önemli bir faktör olmakla birlikte, gençlikte önemini bir miktar yitirmektedir. Araştırmalar, çok küçük çocukların televizyondaki davranışları taklit ettiklerini ortaya koymaktadır. Örneğin, Dubow ve Miller'e göre, şiddeti izleme gözlemsel öğrenme aracılığıyla saldırgan davranışı etkilemektedir. Bu iddiaya göre, bir çocuk televizyonda daha

önce görülmüş olanlara benzer durumlara maruz kaldığında, bu yerleşik kalıbı durumla başa çıkmak için kullanabilmektedir (1996). Böylelikle televizyon programlarında çok sayıda saldırgan davranış izleyen çocukların, bu davranışları uygun uyarılarla karşılaştıklarında uygulayacak şekilde depolayabildikleri söylenebilir.

Öğrenme kuramıyla temellenen araştırmalarda, şiddet temsillerinin gerçeklik derecesinin de önemli olduğu saptanmaktadır. Gerçekçi olarak algılanan şiddetin taklit edilme ve davranış kılavuzu olarak kullanılma olasılığı çok daha fazladır (Atkin, 1983). Ne var ki kuşkusuz bu etki küçüklerden çok büyük çocuklar üzerinde görülür. Çünkü gerçekliği düşlemsellikten ayırma yetisi büyük çocuklarda daha çoktur. Ayrıca saldırgan davranan karakterin mahiyeti de çok önemlidir. Araştırmalar cazip ve ilginç olarak algılanan modelleri çocukların daha fazla olasılıkla taklit ettiklerini ortaya koymaktadır (Bandura, 1986). Yine öğrenme kuramı perspektifinden gerçekleştirilen araştırmalar saldırganlığın verili bir durumda savunulabilir bir davranış biçimi olarak temsil edilip edilmemesinin de önemli bir değişken olduğunu saptamaktadırlar. Haklı olarak gösterilen şiddetin çocuklar tarafından taklit edilme olasılığı çok daha yüksek görülmektedir (Berkowitz, 1965; Meyer, 1972).

Öğrenme kuramının bilgilendirdiği araştırmaların yanı sıra, kimi çalışmalar da tutum değişikliği kuramlarından temellenmektedir. Bu çerçevede geliştirilen araştırmaların çoğu, bir çocuğun daha fazla televizyon şiddeti seyrettiğinde, saldırgan davranışa ilişkin tutumunun daha olumlu olduğunu ortaya koymuştur. Ancak yine bu çizgide gerçekleştirilen araştırmalarda, yetişkinlerin şiddet içeren programı çocuklarla

analizler televizyondaki şiddet ile çocukların saldırgan ve anti-sosyal davranışları arasında bir ilişkinin varlığını ortaya koymaktadır. Bu araştırmaların bize sağladığı bilgiler, nedensel olsun olmasın televizyon-çocuk ilişkisine dair düşünmenin gerekliliğini haklı kılıyor. Bu düşünce sonuç olarak gelip çocukların televizyondaki uygun görülmeyen temsillere karşı nasıl korunabileceği sorusuna dayanıyor. Ancak bu soruyu sorup yanıtlarını tartışmadan önce bu araştırmaların esinlediği bazı iddiaları ve bizleri sormaya yönelttiği bazı soruları tartışmakta yarar görüyoruz.

Bizce tartışılması gereken noktalardan ilki bir iddia: televizyondaki şiddet temsilleri ile çocuğun bu temsillere maruz kaldıktan sonraki davranışları arasındaki ilişkinin yanı sıra, bizzat televizyon-çocuk ilişkisinin içlemediği bir şiddet unsuruna dikkat çekmek gerekiyor. Televizyonda şiddet araştırmaları literatüründe sorunsallaştırmayan bir ilişki bu. Bize göre televizyon-çocuk ilişkisi, şiddetin en genel, geniş ve gevşek tanımı bakımından ele alındığında bir şiddet unsuru içermektedir. Televizyon orada, odanın ortasında tüm masumiyetiyle dururken, çocukta bağımlılık yarattığı zaman, ki bu eğilime ilişkin araştırma delilleri mevcuttur, çocukla arasında bir iktidar ilişkisi oluşturmaktadır ve her tür iktidar gibi içinde açık veya örtük bir şiddet unsurunu barındırmaktadır. Dolayısıyla, çocuğun saldırgan ve anti-sosyal davranışlarının nedenleri üzerinde düşünürken, sadece televizyonun içeriği değil, televizyon-çocuk ilişkisini de televizyonun bir anlamda bizzat varlığıyla çocukta anti-sosyal davranışları özendirdiği, böylelikle çocuk üzerinde tehdit unsuru olduğu iddiaları çerçevesinde göz önüne almak gerekir. Bu yöndeki çözümlenmeler eğer bu tür bir etkinin varlığını

ortaya koyarsa o zaman en köktenci çözüm önerisi, çocukların, bu arada biz yetişkinlerin de sağlığı bakımından televizyonu bizzat ortadan kaldırmanın yollarını aramak olacaktır. Ne var ki, böyle bir öneri ütöpik olduğuna göre, televizyon-çocuk ilişkisinin bu özelliğini aklımızın bir yerinde tutmakla birlikte, bu konudaki tartışmayı burada kesip, literatürdeki tartışmaların ve araştırma sonuçlarının aydınlattığı yolda neler yapılabileceğini tartışmakla yetineceğiz.

Şimdi de birtakım soruları sıralamakta yarar var. Bunların ilki yanıtı konusunda kesin bir şey söylenemeyen her soru gibi "acaba", diyerek başlıyor ve "toplumsal yaşam giderek zaten vahşileşmekte de, bu yaşam alanlarındaki bireysel, topluluksal ve kollektif şiddetin faturası televizyona mı çıkarılıyor?" diye devam ediyor. "Acaba televizyon günah keçisi ilan edilerek, şiddetin daha derinlerdeki kaynaklarına ulaşma çabasından, bu kaynakların deşilmesinden kaçınılıyor mu?" "Acaba, şiddetin kaynağı bizzat insan mı, içinde yaşanan kurulu düzen mi, ki kabahat televizyona yüklenilerek bu hassas alanların sorgulanması engelleniyor?" Yani televizyon falan aslında bahane de, bizler mi suçluyuz ve kabahatimiz insan olmak mı?

Bu birbirine zincirlenen sorularla ilgili olarak, eski Sovyetler Birliği'ndeki medya politikaları akla geliveriyor hemen. Bilindiği üzere, bu politikalar gereği medyada şiddet ve anti-sosyallik içeren davranışların temsili, hatta haberler bülten ve programlarında dahî tamamen yasaklanmıştı. Bu yasaklama (yasaklamanın bizzat bir şiddet edimi olduğu düşüncesini saklı tutmak kaydıyla) gerçekten kapsayıcı ve katı bir şekilde de uygulanıyordu. Ama bu yasaklama o toplumu şiddet edimlerinden bağışıklaştırmış mıydı? Yoksa insanlar aslında

şiddetin kol gezdiği bir toplumda yaşadıkları halde, bu yasaklama nedeniyle haberdar olmadıkları için toplumlarını şiddetten arınmış mı görüyorlardı? Besbelli ki, bu toplum da, diğer toplumlar gibi şiddetten bağışık değildi ve ne yazık ki, şiddetin medyayla bağlantısı olmadığına bu uygulama pek de yerinde bir örnek oluşturmaktadır. Demek televizüel şiddet ile saldırgan ve anti-sosyal davranışlar arasındaki ilişkiyi sırf televizyonu günah keçisi ilan edecek bir şekilde yorumlamamak gerekiyor.

Bu araştırmalarla ilgili olarak bir başka nokta, televizyonun toplumsallaşma etkeni olarak işlevleriyle ilgili bazı soruları akla getiriyor. Burada genellikle bazı nicel veriler temel alınarak genellemelere varıldığı saptanmaktadır. Örneğin Çaplı'nın aktardığına göre, Amerika'da 3-7 yaş arası çocuklar haftada ortalama 40 saati televizyon karşısında (ve video oyunları oynayarak) geçirmektedirler (1986). Buna benzer nicel değerlendirmeler çocukların televizyon karşısında, okulda harcadıklarından çok daha fazla zaman harcadıklarını da belirlemektedir. Bu nicelleştirmeler, televizyonun çocuğun toplumsallaşmasında alışılacağı okul, aile, kilise (müslüman ülkelerde camii) gibi daha klasik eğitim ve toplumsallaşma etkenlerinden daha önemli olduğu sonucuna varmayı kolaylaştırmaktadır. Ama bu tür bir nicellikten nitelliğe sıçrama çok düzayaktır. Bu sıçrama ayrıca saydığımız diğer toplumsallaşma etkenlerinin televizyon-çocuk ilişkisine ilişkin araştırmalarda kolayca soyutlanmasını da haklı göstermektedir. Ama aile-içi şiddet, okuldaki şiddet, akran kümeleri içinde ve arasındaki şiddet, toplumdaki şiddet tartışılmadan ve sorgulanmadan televizyon ile çocuk arasındaki şiddet bağlamındaki bir ilişki özellikle uzun-dönemli bir etkileme

şeklinde nasıl formüle edilebilir? Bu araştırmaların temel zaaflarından biri de bu soruyu hakkıyla yanıtlayamamalarından ya da göz ardı etmelerinden kaynaklanmaktadır. Çünkü eğer toplum zaten giderek vahşileşiyorsa, televizyonun bu vahşetten bağışık tutulması, yani televizyonun toplumun "aynası" olma (düzayak) niteliğinin dönüştürülmesi nasıl sağlanabilir? Televizyon sadece çocuklarda uyumlu, pro-sosyal birer birey olarak yetiştirilmesine yönelik işlev gören bir eğitmen, öğretmen mi olmalıdır? Ayrıca bu tür bir zorlama bu kez televizyonun kendisine yönelik bir şiddet olmaz mı?

Yine televizyonun en önemli ve etkili toplumsallaşma etkeni olduğu sayılısına televizyon içeriğinin tekbiçimliliği yönündeki bir sayıltı da eşlik etmektedir. Bu araştırmaların çoğunda, şiddet ve anti-sosyal davranış temsilleri televizyonun tümcül içeriğinden yalıtılarak değerlendirilmektedir. Oysa televizyon şiddet edimlerini bir bağlam içinde görüntülemektedir ve anlam, dolayısıyla şiddet edimlerine ilişkin bireysel değerlendirmede bağlam tekil edimlerin anlamını kurmada esas etken olarak düşünülme gerekir. Yani bağlamsızlaştırılmış unsurlar ile insanların uzun-dönemli davranış kalıpları arasında kurulacak olan tekabülîyetler tartışmaya açıktır ve heyecan verici olmakla birlikte bizce temelsizdir. Nitekim kimi araştırma bulguları televizyonun saldırgan, anti-sosyal ve diğerkam, pro-sosyal davranışlar için bir uyarıcı kaynağı olduğu şeklindeki çok yaygın inanca karşın, aile ve akranların çok daha etkili toplumsallaştırıcılar olduğunu göstermektedir.

Ayrıca çocukların uyarıcıları algılama, yorumlama ve kavrama tarzlarında, onların gelişme evrelerine göre farklılıklar bulunduğu düşünülecek olursa (örneğin Piaget'in bilişsel

gelişme kuramı bunun böyle olduğunu öne sürmektedir, 1976), bu farklılıkların çocukların gördükleri ve işittiklerine karşı duygusal tepkilerinde de farklılıklara yol açması gerekir ve böylelikle farklı bilişsel gelişme düzeylerindeki çocukların aynı medya içeriğine farklı bilişsel ve duygusal tepkiler göstermeleri doğaldır (Cantor ve Nathanson, 1996). Demek ki, genel bir çocuklar kategorisi televizyondaki şiddete ilişkin araştırmalarda problemlili bir kategoridir ve araştırmaların sonuçları tüm çocukları kapsayacak şekilde genelleştirilemez.

Ama tüm bu söylenenler, araştırmaların yöntemini ve bilimsel değerini tartışmak gerekliliğini ima etmekle birlikte, gerek televizyon izleyicileri, gerekse siyasal yönetimler bakımından televizyondaki şiddet gösterimleriyle toplumdaki şiddet eylemleri ve edimleri arasında dolaysız ve nedensel bir ilişki olduğu inancı varlığını sürdürmektedir. Bu yaygın inanç, yapılmış olan çoğu araştırmanın sonuçlarıyla koşutluk göstermektedir.

Bu çerçevede sorulması gereken ilk soru şudur: "Anababalar, öğretmenler, ve bizzat çocuklar televizyondaki şiddetin saldırgan davranış üzerindeki etkisini yumuşatmak için nasıl müdahalelerde bulunabilirler?" Gerçekte televizyon alışkanlığı, aracın tüm karşı konulması zor gücüne rağmen alt edilebilir bir sorun olarak görülmektedir. Televizyon alışkanlığının özellikle çocuklukta edinildiğini ve bunun giderek kronik hale gelebildiğini biliyoruz. Bu durumda, söz gelişi çocukların televizyon dışındaki boş-zaman etkinliklerine katılmalarını özendirme, hobiler geliştirmelerine yardımcı olmak, kronik televizyon alışkanlığını kaynağında önlemenin bir yoludur. Elbette öncelikle görev yetişkinlerindir. Televizyon çocukların yaramazlıklarını, gürültü patırtılarını

giderecek, böylelikle büyüklerin kafalarını dinlemelerini sağlayacak bir araç, çocukların ebesi ya da bakıcısı olarak görülmemelidir. Televizyon evcilleştirilmeli ve evlerimizdeki diğer herhangi bir eşya ile aynı ve eş statüye indirgenmelidir. Anababa ve çocuklar televizyon şiddetini seyretme tutumunu değiştirmeli, çocuklar daha bilgili televizyon tüketicisi olmaya teşvik edilmelidir. Ne var ki bu yeterli değildir ve bu müdahalenin kapsamı daha geniş olmalı (Dubow ve Miller, 1996), televizyon alanının anababalar ve çocuklar gibi izlerkümeler dışındaki aktörlerini de içine almalıdır.

Televizyondaki şiddetin denetlenmesi ve bu şiddete karşı çocukların korunmasına ilişkin çabalar üç etken bakımından değerlendirilmelidir. Bu etkenler kamu (özellikle anababalar), yönetim (yasa koyucular ve siyasal karar alıcılar) ve televizyon endüstrisinin kendisidir (yapımcılar, yayıncılar, şebeke yöneticileri, hatta reklam verenler). Müdahale bu üç etkenin uyumlu bir işbirliğiyle etkili olabilir.

1992 güzünde, Kanada'da 14 yaşında bir kızın 11 yaşındaki kardeşinin vahşice ırzına geçilip öldürülmesinden sonra başlattığı ve kısa zamanda tüm ülkeye yayılıp insanlar tarafından sahip çıkılan şiddet karşıtı kampanyada, Kanada Parlamentosu Kültür Daimi Komitesi'nin hazırladığı tavsiye raporu bu yönde fikir vericidir. Buna göre, televizyonda şiddet; a) televizyon endüstrisinin kendi kendini denetlemesi ve öz-düzenleyici kurallar geliştirmesiyle, b) izlerkitlenin eğitimiyle, c) anababaların program tercihleriyle, d) izlenmesi istenmeyen yayınları bloke edecek, programları filtreden geçirecek veya televizyon alıcılarını kilitleyecek teknik araçların kullanımıyla denetlenebilir (InterMedia, 1993).

Potter (1996), yasa koyucuların onyıllardır çocukları televizyondaki şiddetin zararlı etkilerinden koruyabilmek için neler yapabileceklerini tartışıp durduklarını saptamaktadır. Tartışma son yıllarda özellikle başlıca üç öneri üzerinde odaklanmış durumdadır: a) Televizyon alıcısı imalatçılarının tüm yeni televizyonlara bir V-yongasy yerleştirmesini zorunlu hale getirmek, böylelikle anababaların alıcılarını programlayıp, çocuklarını şiddete maruz kalmaktan alıkoyabilmelerine olanak sağlamak; b) Televizyon programcılarını her bir program için bir şiddet puanı göstermeye mecbur etmek; c) şiddet programlarının gösterimini çocukların televizyon izlemediği "güvenli limanlar"la, yani belli zaman dilimleriyle kısıtlamak. Nitekim, Amerikan Kongresi ilk iki önerinin de yer aldığı bir Telekomünikasyon Rekabet ve Deregülasyon Kanununu kabul etmiştir.

Ama Potter bu önerilerin gerisindeki düşüncenin kusurlu olduğunu, çünkü iki önemli konunun göz ardı edildiğini öne sürmektedir. İlk konu bir şiddet edimine ilişkin tanımın darlığı, ikincisi ise televizyondaki şiddetin olumsuz etkilerini belirlemekte, şiddet edimlerinin sıklığından çok anlamının önem taşımasıdır.

Bu üç önerinin de kalkış noktası, neyin bir şiddet edimi olarak görülmesi gerektiğini saptamakla ilgilidir. Bu konuda açık bir tanım olmaksızın bu üç önerinin de varlığı kuşku götürür, hatta bu önerilerin uygulamaya geçirilmesi düşünülemez. Ama bu görüldüğü kadar kolay bir iş değildir. Çünkü şiddet fikri herkesin mutabık olduğu doğal, basit bir kavram değildir. Tersine, farklı insanlar kendi tanımlarına farklı unsurları dahil etmektedirler.

Önerilerin altında yatan düşüncenin ikinci kusuru

şiddetin sıklığı üzerinde odaklanmaktadır. Bu önerilerin altında yatan varsayım bir çocuğun maruz kaldığı televizüel şiddet edimlerinin sayısı ne kadar çok olursa, risk de o kadar artar şeklindedir. Dolayısıyla riski azaltmak televizüel şiddet edimlerine maruz kalma miktarını azaltmakla aynı şeydir. Bu düşünce kusurludur çünkü şiddet ediminin anlamını göz ardı eder. Oysa etkiyi yaratan sıklık değil temsilin tipidir; izlerküne mensupları saldırgan edimleri onların temsil edilme başlamı bakımından yorumlamaktadırlar.

Bu tür düzenleyici önlemlerin altlarındaki düşüncelerin zaafları nedeniyle yararlı olamayacağını belirten Porter, televizyondaki olumsuz içerik probleminin en zor ve tek sağlam çözümünün eğitim olduğunu öne sürmektedir. Böylesi bir çözüm arayışı konuyu endüstrinin üzerinde değil, izlerkümenin üzerinde odaklamaktadır. Böylesi bir yön değiştirme, sansür sorununu gidereceği gibi, insanların seçme özgürlüğünün kısıtlanmasını da önleyecektir. Ayrıca politika yapıcılarının başarılı bir endüstriye ürünlerini özsel bir tarzda değiştirmeye yönelik düzenleyici baskı uygulama gereksinimini de ortadan kaldırır. Problemlerle uğraşmanın doğal mekanı izlerküme mensuplarınının içeriği ve bu içeriğin kendi üzerlerindeki uzun dönemli etkilerini anlamasına ve insanların mesajlardaki anlamın kurulmasını denetlemelerine yardımcı olmaktır ve bu da ancak eğitimle olabilir.

Eğitim, izleyicileri bilinçdışı izleme riskini daha doğru şekilde değerlendirmek suretiyle televizyonun zararlı etkilerden kendilerini korumaya yöneltilir. İkinci olarak da, izleyicileri televizyon endüstrisinden olan taleplerinin yelpazesini genişletmeye, insan yaşantısının zenginliğini tüm genişliğiyle aktaran programlara olan talebi artırmaya yöneltilir.

Potter'in eğitime yüklediği bu ikinci işlev özellikle çok önemlidir. Çünkü yayıncılık alanını düzenleyici kuruluşlar ne tür önlemler geliştirirlerse geliştirsinler, yayıncılar öz-düzenleyici nice kural getirirlerse getirsinler, bunlar izleyicilerin giderek kısırlaşan ve daralan televizyon içeriği alanına talepleriyle yapacakları genişletici müdahale kadar etkili olamaz. Çünkü şiddet edimi kavramı sınırlanamayacak kadar geniştir ve vahşetin kaba biçiminin ekranlardan yasaklanması, en incelikli türünden şiddet edimi temsillerinin tümüyle televizyon içeriklerinden uzaklaştırılması anlamına gelmez. Buna zaten olanak yoktur. En üstü örtü ve hafif biçimiyle de olsa şiddet edimlerinin televizyon ekranlarında varlığı endüstri ve yönetimin tüm düzenleyici kurallarına karşı sürecektir. Oysa izleyicilerin program içeriklerini zenginleştirmeye yönelik talepleri, endüstrinin yeni programlar için mali riskleri göze alabilmesi demektir ve böylelikle televizyonun alışlagelen ve giderek kısırlaşan program yapısı ancak izleyicilerin müdahalesiyle dönüştürülebilir. Bu yeni oluşacak yapıda şiddet olasılıkla marjinal ve etkisiz bir unsur olarak kalacaktır.

KAYNAKÇA

- Atkin, C.K., "Effects of realistic TV violence vs. Fictional violence on aggression", *Journalism Quarterly*, 60, 1986, 615-621,
- Bandura, A., *Social foundations of thought and action: A social cognitive theory*, Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1986.

- Berkowitz, L., "Some aspects of observed aggression", *Journal of Personality and Social Psychology* 2, 1965, 359-369.
- Berkowitz L. ve Rogers. K.H., "A priming effects analysis of media influences", içinde J. Bryant ve D. Zillmann (der.) *Perspectives on media effects*, New York, Lawrence Erlbaum, 1986.
- Cantor, J. Ve A.I. Nathanson, "Children's Fright Reactions to Television News", *Journal of Communication* 46(4), 1996, 139-152.
- Cline, V.B., Croft, R.G., ve Courier, S., "Desensitization of children to television violence," *Journal of Personality and Social Psychology* 27, 1973, 360-365.
- Condry, John, *The Psychology of Television*, Lawrence Erlbaum, Hillsdale, 1989.
- Çaplı, Bülent, "Çocuk ve Televizyon", *Yeni Türkiye*, Kasım-Aralık 1996, sayı 12, 1334-1337.
- Dubow E.F: ve L.S. Miller: "Television violence viewing and aggressive behavior", içinde T.M. MacBeth (der.),
- *Tuning in to young viewers*, Thousand Oaks, CA: Sage Publications, 1996.
- Friedlander, B. Z. "Community violence, Children's development and mass media: in pursuit of new insights, new goals, and new strategies", *Psychiatry Journal* 56(1), February, 1993.
- Gerbner George et al, "The 'Mainstreaming' of America: Violence profile no. 11, *Journal of Communication*, 30 (1980), 10-29. 1986)

- Gerbner, George et al, "Living with television: The Dynamics of the Cultivation Process", içinde J. Bryant ve D. Zillmann (der), *Perspectives in Media Effects*, Lawrence Erlbaum, Hillsdale, 1986, 17-40.
- Greenberg, B.S., N. Edison, F. Korzenny, C. Fernandez-Collado ve C.K. Atkin, içinde, B.S. Greenberg (der.), *Life on television: Content analysis of US TV drama*, Norwood, NJ Ablex, 1980.
- *Intermedia*, June-July 1993, cilt 21, no. 3.
- Klapper, Joseph, T., *The Effects of Mass Communication*, Free Press, Glencoe, 1960.
- Lang, Kurt,: *International Encyclopedia of Communications*, Oxford University Press, New York, Oxford, 1989.
- Lazarsfeld, Paul et al, *The People's Choice*, Columbia University Press, New York, 1948.
- Lewis, Justin, *The Ideological Octopus: An Exploration of Television and Its Audience*, Routledge, London and New York, 1991.
- Lowery, Shearon A. ve Melvin L. De Fleur: *Milestones in Mass Communication Research: Media Effects*, Longman, Newyork and London, ikinci bасы, 1988.
- Lull, James (der), *World Families Watch Television*, Sage, California, 1988.
- Merton, Robert K., "Patterns of Influence", içinde P. Lazarsfeld ve F. Stanton, *Communication Research 1948-1949*, Harper, New York, 1949.
- Meyer, T.P., "Effects of viewing justified and unjustified real film violence on aggressive behavior", *Journal of Personality and Social Psychology* 23, 1972, 21-29.

- Morley, David, "Domestic Relations: The Framework of Family Viewing in Great Britain", içinde, der. James Lull, *World Families Watch Television*, California; Sage, 1988.
- Paik, H ve G. Comstock: "The effects of television research of antisocial behavior: a meta-analysis", *Communication Research* 21 (4), 516-546, August 1994.
- Piaget, J., *The child and reality: Problems of genetic psychology*, New York: Penguin, 1976.
- Potter, W.J., "Considering Policies to Protect Children from TV Violence", *Journal of Communication* 46(4), Autumn 1996, 116-138.
- Schramm, Wilbur, "Information Theory and Mass Communication", *Journalism Quarterly* 32 (1955), 131-146.
- Shannon, Claude ve Warren Weaver, *The Mathematical Theory of Communication*, University of Illinois Press, Urbana, 1949.
- B. H. Sorenson, "Media violence —young people", *Nordicom Review* 2:13-20, 1995.
- Tan, A.S., "Social learning of aggression from television", içinde J. Bryant ve D. Zillmann (der.) *Perspectives on media effects*, New York, Lawrence Erlbaum, 1986.
- Williams, T.M., M.L. Zabrac ve L.A. Joy, "The portrayal of aggression on North American television," *Journal of Applied Social Psychology* 12, 1982, 360-380.

